

دانشگاه پیام نور

واحد تهران

عنوان پایان نامه :

تطبیق جرم شناسی اسلامی با جرم شناسی عرفی

نگارش : آمنه پورحسن خیاوی

استاد راهنما : دکتر حسینعلی قاسم زاده

استاد مشاور : دکتر عابدین مؤمنی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور

واحد تهران

عنوان پایان نامه :

تطبيق جرم شناسی اسلامی با جرم شناسی عرفی

نگارش : آمنه پورحسن خیاوی

استاد راهنما : دکتر حسینعلی قاسم زاده

استاد مشاور : دکتر عابدین مؤمنی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

تیر ۹۱

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

مجلس علوم انسانی

دانشگاه پیام نور
دانشگاه پیام نور استان تهران
انرژی یکپارچه، آینده ای روشن

شماره: .....
تاریخ: .....
پیوست: .....

تصویب نامه

بایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات گرایش فقه و مبانی حقوقی

تحت عنوان:

تعلیق جرم شناسی اسلامی با جرم شناسی عرفی

نام خانوادگی:

پورحسن خیابوی

نام:

آینه

شماره پروژه:

۳۹۷۱

شماره دانشجویی:

۸۷۰۰۰۳۳۷۳

تاریخ دفاع:

۱۳۹۱/۴/۵

ساعت:

۱۴-۱۲:۳۰

نمبره:

۱۸/۵ هره ونیم

درجه ارزشیابی:

عالی

هیات داوران:

داوران	نام	نام خانوادگی	کد استادی	مرتبه علمی	امضاء
راهنما	حبیعلی	قاسم زاده	۲۳۳۲۵۰	استاد ارشد	
راهنمای دوم	-	-	-	-	-
مشاور	تابدین	مومنی	۲۱۰۳۵۳	-	
مشاور دوم	-	-	-	-	-
داور	سید محمد	صدری	-	-	
داور دوم	-	-	-	-	-

تهران، میدان آستان قدس، کوه

پارسه، ده میدان کریمخان زند

چهارراه سپید پلاک ۳۳

تلفن: ۸۸۸-۱۰۹۰

فکس: ۸۸۸۱-۵۲۲

WWW.TIWI.AC.IR

tiw@tiwi.ac.ir

تقديم به : پيشگاه با برکت ائمه معصومين عليه السلام

تشکر و قدر دانی:

شکر خداوند والا مرتبه را که لطفش را شامل حال بنده‌ی حقیر کرد و سپاس از محضر خانواده‌ام که با نهایت صبر و بردباری راه تحصیل را برایم هموار نمودند و سپاس از تمام معلمان و دبیران دوران تحصیل و اساتید گرانقدر که فروزنده چراغ دانش برای تمامی خواستاران آن هستند.

در اینجا لازم است از اساتید بزرگوار راهنما و مشاور تحقیق آقایان جناب دکتر قاسم‌زاده و دکتر مؤمنی که در نهایت صداقت و بردباری اینجانب را در به پایان بردن این دوران یاری نمودند و مسئول کتابخانه دانشگاه پیام نور مشگین‌شهر به دلیل همکاری صمیمانه جهت تأمین برخی منابع تحقیق، کمال قدردانی را بنمایم.

چکیده :

تحقیق حاضر تلاشی ناچیز برای دستیابی به شناخت برخی عوامل بروز جرم و شیوه‌های پیشگیری از آن برای رسیدن انسان به انسانیت است و در آن بعضی از عوامل مهم و مؤثر بر وقوع جرم از دیدگاه جرم‌شناسان و اسلام مورد بررسی قرار گرفته و آموزه‌های موجود در منابع دینی با نظریات و یافته‌های جرم‌شناسی تطبیق داده شده است. سوال تحقیق این است که «آیا جرم‌شناسی علمی مطابق با اسلام و قواعد و آموزه‌های مربوط به اسلام است؟ در صورت مثبت بودن جواب، نقاط مطابقت و در صورت منفی بودن جواب، نقاط افتراق آن‌ها در چیست؟»

در بحث جرم‌شناسی، عوامل وقوع جرم به قدری زیاد است که نمی‌توان با جزمیت تام گفت که بین فلان عامل با بزه رابطه‌ی علیت وجود دارد هر کدام از این عوامل به نحوی در بروز جرم مؤثر است و در واقع خلاصه‌ای بسیار کوتاه از صدها عامل بروز جرم است. در برخی موارد بین اسلام و نظریات جرم‌شناسان علمی انطباق کامل وجود دارد و در برخی موارد این دو در مقابل هم قرار گرفته‌اند اما جالب این است که در اسلام به اکثر مباحثی که امروزه در محافل علمی جرم‌شناسی به عنوان نظریات برجسته توجّه می‌شود پرداخته شده است و حتی اسلام پا را فراتر گذاشته و مسائلی را مطرح نموده که دانشمندان امروزی از کنار چنین مسائلی به راحتی عبور می‌کنند. هم‌چنین مطابق روش کار قاطبه جرم‌شناسان بررسی علل و اسباب جرم در دو شاخه «عوامل درونی» و «عوامل بیرونی» صورت گرفته است که در سه فصل مورد بررسی قرار می‌گیرد: «جرم‌شناسی زیستی، روان‌شناسی جنایی، جامعه‌شناسی جنایی.»

کلمات کلیدی :

جرم‌شناسی، جرم‌شناسی زیستی، روان‌شناسی جنایی، جامعه‌شناسی جنایی

علايم اختصاری به کار رفته در تحقیق :

...../.....: سوره‌ی.../ آیه‌ی...

(ع) : علیه السلام

(ص) : صلوات الله علیه و آله

(س) : سلام الله علیها

رک : رجوع کنید به ...

ص : صفحه

ج : جلد

صص : از صفحه‌ی ... تا صفحه‌ی ...

ق.م : قبل از میلاد

ه.ش : هجری شمسی

ه.ق : هجری قمری

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۵	تاریخچه جرم شناسی
۱۰	۱- فصل اول : جرم شناسی زیستی یا جرم شناسی برپایه زیست شناسی
۱۰	۱-۱- بخش اول : وراثت
۱۰	۱-۱-۱- وراثت از نظر جرم شناسی
۱۳	۱-۱-۲- وراثت از دیدگاه اسلام
۱۹	نتیجه
۲۰	۲-۱- بخش دوم - قیافه و جسم
۲۱	۱-۲-۱- قیافه و جسم از نظر جرم شناسی
۲۴	۱-۲-۲- قیافه و جسم در اسلام
۲۵	نتیجه
۲۶	۳-۱- بخش سوم : سن
۲۶	۱-۳-۱- سن از نظر جرم شناسی
۲۸	۱-۳-۲- سن از نظر اسلام
۳۰	نتیجه
۳۱	۴-۱- بخش چهارم : جنس
۳۱	۱-۴-۱- جنس از نگاه جرم شناسی
۳۲	۱-۴-۲- جنس از نظر اسلام
۳۳	نتیجه
۳۴	۵-۱- بخش پنجم : عوامل ناشی از قبل از تولد و زمان تولد و تغذیه
۳۴	۱-۵-۱- عوامل ناشی از قبل از تولد و زمان تولد و تغذیه از نظر جرم شناسی
۳۵	۱-۵-۲- عوامل ناشی از قبل از تولد و زمان تولد و تغذیه از نظر اسلام
۳۷	نتیجه
۳۸	۲- فصل دوم : روان شناسی جنایی
۳۷	۱-۲- بخش اول : علل رفتار جنایی
۳۸	۱-۲-۱- علل رفتار جنایی از نظر جرم شناسی و اسلام
۳۹	۱-۲-۱-۱- نهاد
۳۹	۱-۲-۱-۲- خود
۴۰	۱-۲-۱-۳- فرا خود
۴۱	نتیجه
۴۲	۲-۲- بخش دوم : حالات خطرناک
۴۲	۱-۲-۲- حالت خطرناک در جرم شناسی
۴۲	۲-۲-۲- حالت خطرناک در اسلام
۴۳	نتیجه
۴۳	۳-۲- بخش سوم : شخصیت جنایی
۴۴	۱-۳-۲- خویشتن بینی اخلاقی در جرم شناسی
۴۵	۲-۳-۲- خویشتن بینی در اسلام
۴۶	نتیجه
۴۶	۱-۳-۲-۱- کهنگیری هیجانی در جرم شناسی
۴۶	۲-۳-۲-۱- کهنگیری هیجانی در اسلام
۴۷	نتیجه
۴۷	۱-۳-۳-۲- پرخاشگری یا تهاجم در جرم شناسی
۴۷	۲-۳-۳-۲- پرخاشگری یا تهاجم در اسلام
۵۰	نکته
۵۰	نتیجه
۵۰	۱-۴-۳-۲- بی تفاوتی عاطفی در جرم شناسی

۵۱	۲-۳-۴-۲- بی تفاوتی عاطفی در اسلام .....
۵۳	نتیجه .....
۵۳	نظرات علمای اخلاق .....
۵۳	۴-۲-بخش چهارم : اقدامات قانونی (تأمنی و تربیتی).....
۵۴	۱-۴-۲-اقدامات تأمنی و تربیتی .....
۵۴	۲-۴-۲-اقدامات تأمنی در اسلام و قوانین موضوعه .....
۵۶	۱-۲-۴-۲-نگهداری مجرمین در محل مخصوص .....
۶۲	۲-۴-۲-تبعید یا منع از اقامت در نقطه یا نقاط معین .....
۶۳	۲-۴-۳-اقدامات در خصوص اطفال و مجانین .....
۶۴	۲-۴-۴-انتشار حکم .....
۶۶	۲-۴-۵-محرومیت از حقوق اجتماعی و مدنی .....
۶۹	۲-۴-۶- ضبط و از بین بردن اشیا خطرناک .....
۷۰	۲-۴-۷-کنترل مکان و محافظت از آماج‌های جرم .....
۷۱	نتیجه .....
۷۲	۳-فصل سوم : جامعه‌شناسی جنایی .....
۷۳	۳-۱-بخش اول : محیط طبیعی .....
۷۳	۳-۱-۱-۳-محیط جغرافیایی .....
۷۳	۳-۱-۱-۳-محیط جغرافیایی در جرم‌شناسی .....
۷۴	۳-۱-۱-۲-محیط طبیعی در اسلام .....
۷۶	نتیجه .....
۷۶	۳-۱-۲-شهر و روستا .....
۷۶	۳-۱-۲-۱-شهر و روستا در جرم‌شناسی .....
۷۸	۳-۱-۲-۲-شهر و روستا در اسلام .....
۷۸	نتیجه .....
۷۹	۳-۱-۳-مهاجرت .....
۷۹	۳-۱-۳-۱-مهاجرت از نظر جرم‌شناسی .....
۷۹	۳-۱-۳-۲-مهاجرت در اسلام .....
۸۱	نتیجه .....
۸۱	۳-۲-بخش دوم : محیط اجتماعی .....
۸۲	۳-۱-۲-۳-محیط خانوادگی .....
۸۳	۳-۱-۲-۳-۱-محیط خانواده اصلی .....
۸۳	۳-۱-۲-۳-۱-۱-رفتار والدین و تربیت خانوادگی .....
۸۳	۳-۱-۲-۳-۱-۲-رفتار والدین و تربیت خانوادگی از نظر جرم‌شناسی .....
۸۵	۳-۱-۲-۳-۲-رفتار والدین و تربیت خانوادگی در اسلام .....
۸۷	نتیجه .....
۸۷	۳-۱-۲-۳-۲-محبت .....
۸۸	۳-۱-۲-۳-۲-۱-محبت از نظر جرم‌شناسی .....
۸۹	۳-۱-۲-۳-۲-۲-محبت از نظر اسلام .....
۹۰	۳-۱-۲-۳-۳-تبعیض .....
۹۰	۳-۱-۲-۳-۳-۱-تبعیض از نظر جرم‌شناسی .....
۹۰	۳-۱-۲-۳-۳-۲-تبعیض در اسلام .....
۹۲	نتیجه .....
۹۳	۳-۱-۲-۳-۳-کانون خانواده شخصی .....
۹۳	۳-۱-۲-۳-۳-۱-کانون خانواده شخصی از نظر جرم‌شناسی .....
۹۴	۳-۱-۲-۳-۳-۲-کانون خانواده شخصی از نظر اسلام .....
۹۵	نتیجه .....
۹۵	۳-۱-۲-۳-۳-پاشیدگی کانون خانواده .....

۹۵	.....۱-۳-۱-۲-۳-پاشیدگی کانون خانواده از نظر جرم شناسی
۹۷	.....۲-۳-۱-۲-۳-پاشیدگی خانواده در اسلام
۹۸	..... نتیجه
۹۸	..... ۲-۲-۳- محیط معاشرت
۹۹	.....۱-۲-۲-۳- معاشرت از نظر جرم شناسی
۱۰۱	.....۲-۲-۲-۳- محیط معاشرتی در اسلام
۱۰۴	..... نتیجه
۱۰۴	..... ۳-۲-۳- محیط سیاسی
۱۰۵	.....۱-۳-۲-۳- محیط سیاسی
۱۰۵	.....۱-۱-۳-۲-۳- رژیم سیاسی
۱۰۵	.....۱-۱-۳-۲-۳- نظام سیاسی استبدادی
۱۰۶	.....۱-۳-۲-۳- حکومت دموکراسی
۱۰۷	.....۱-۳-۲-۳- حکومت الهی
۱۱۰	..... نتیجه
۱۱۱	.....۲-۱-۳-۲-۳- انقلاب
۱۱۲	..... نتیجه
۱۱۳	.....۳-۱-۳-۲-۳- جنگ
۱۱۴	..... نتیجه
۱۱۴	.....۱-۴-۱-۳-۲-۳- سیاست جنایی
۱۱۵	.....۲-۴-۱-۳-۲-۳- سیاست جنایی اسلام
۱۱۵	.....۱-۲-۴-۱-۳-۲-۳- امر به معروف و نهی از منکر
۱۱۷	.....۲-۲-۴-۱-۳-۲-۳- جرم پوشی
۱۱۸	.....۳-۲-۴-۱-۳-۲-۳- حرمت اعانت بر اثم
۱۱۸	.....۴-۲-۴-۱-۳-۲-۳- نظارت
۱۲۱	.....۵-۲-۴-۱-۳-۲-۳- اصلاح و تربیت در اقدامات تأمینی
۱۲۱	.....۱-۶-۲-۴-۱-۳-۲-۳- کیفر
۱۲۵	.....۲-۶-۲-۴-۱-۳-۲-۳- کیفر از دید اسلام
۱۳۳	..... نتیجه
۱۳۳	..... ۴-۲-۳- عوامل اقتصادی
۱۳۴	.....۱-۴-۲-۳- فقر
۱۳۵	.....۱-۴-۲-۳- فقر از نظر جرم شناسی
۱۳۷	.....۲-۱-۴-۲-۳- رابطه فقر با جرم از منظر اسلام
۱۳۹	.....۲-۴-۲-۳- ثروت
۱۳۹	.....۱-۲-۴-۲-۳- ثروت از نظر جرم شناسی
۱۴۱	.....۲-۲-۴-۲-۳- ثروت از منظر اسلام
۱۴۳	..... نتیجه
۱۴۶	..... نتیجه نهایی
۱۵۱	..... پیشنهاد
۱۵۲	..... فهرست منابع
۱۵۷	..... چکیده انگلیسی

مقدمه

جرم از قدیم‌الایام در جوامع بشری رواج داشته است و به طرق مختلف در حال تکوین و تغییر بوده است. جوامع بشری در طول تاریخ با سرکوبی و مجازات آن دسته از افعال یا ترک افعالی که جرم شناخته می‌شد، واکنش‌های مختلف و متفاوت نشان داده است. در این بین گروهی نیز به عنوان جرم‌شناس به بررسی جرایم و سیر تحول آن‌ها پرداخته‌اند. شاید واژه‌ی جرم‌شناسی عمرش به یک قرن هم نرسد. از نظر ساترلند (۱۹۵۰-۱۸۸۳ م)، جرم‌شناس مشهور، جرم‌شناسی عبارت است از: « مطالعه‌ی عوامل بزه‌کاری » به طور کلی مباحث جرم‌شناسی حول محور بزه، بزه‌کار و بزه‌کاری می‌چرخد. از این رو، جرم‌شناسی برای مطالعه‌ی بزه‌کاری از علوم مختلفی ترکیب یافته است و در جهت وصول به اهدافش از نتایج مطالعات و دست‌آوردهای آن علوم حداکثر استفاده را می‌نماید. بنابراین برای شناخت تبه‌کار باید از زیست‌شناسی جنایی، روان‌شناسی جنایی و جامعه‌شناسی جنایی مدد جست.

امروزه این مطلب بیشتر جالب توجه است که حتی بعد از برخورد با مجرمان و مجازات آن‌ها با وجود هزینه‌های بسیار زیاد، اغلب اوقات نه تنها نتیجه‌ی مطلوب به دست نمی‌آید بلکه به دلیل اجرای نادرست مجازات و فضای جرم‌زای زندان، برنامه‌ریزی‌ها موجب هزینه وارد کردن فرد متهم و یا مجرم و تعدد و تکرار جرم می‌گردد، در حالی که اگر از همان اوّل از وقوع جرم پیش‌گیری می‌شد این نتایج منفی را در پی نداشت. بنابراین مهم‌ترین رسالت جرم‌شناسی پیش‌گیری و درمان است. پذیرش اصل « برتری پیش‌گیری بر درمان » سیاست‌های قضایی و کیفری را بر آن داشته است تا با گزینش شیوه‌های کارآمد، افراد را از ارتکاب بزه باز دارند و با مداخله قبل از انجام فعل مجرمانه، فعل مزبور را عقیم یا متوقف ساخته و با کاهش نرخ تکرار جرم، جمعیت کیفری را محدود کرده و از آثار جرم بکاهد.

در جامعه‌ی اسلامی برای پیش‌گیری از جرم بایستی نگرش‌ها تغییر یابد و برنامه‌های نهادهای مختلف با هدف کاهش میزان جرائم تنظیم گردد. برای این اصلاحات نیازمندی به ابتنای رویکردها بر تعالیم دینی و نیز علم و تجربه احساس می‌شود.

جرم‌شناسی رشته‌ی معطوف به انسان است و جرم نیز از سوی او شکل می‌گیرد. شناخت انسان و حلّ معضلات پیش روی او ریشه در دین و باورهای مذهبی دارد و از همین جاست که به رابطه‌ی تنگاتنگ دین و جرم‌شناسی می‌توان پی برد. نگاه دین مبین اسلام به جرم و بزه نگاهی مترقی و انسان محور است و در تمامی فروض آن هم جنبه‌های فردی و هم جمعی مورد امعان نظر شارع مقدّس قرار گرفته است.

پس با توجّه به مقدمه‌ی فوق لازم است تا دیدگاه جرم‌شناسان که امروزه در بیشتر محافل علمی مطرح می‌شود و قسمت عمده‌ای از این نظریّات از قدیم‌الایام و برخی دیگر از نظرات علما و اندیشمندان که امروزه در اثر تبلیغ و یا مطرح شدن در محافل و مطبوعات جزو فرهنگ مردم گشته و بیشتر مردم در جوامع مختلف درصدد رعایت چنین قواعدی در زندگی روزمره‌ی خود هستند؛ مورد بررسی قرار گیرد و آن‌گاه مکتب جرم‌شناسی اسلامی که شاکله‌ی اصلی آن بر پایه‌ی قرآن و سنت است بررسی گردد و به این سؤال پاسخ داده شود که «آیا جرم‌شناسی علمی و نظریّات و یافته‌های مطرح شده در آن که اکنون بین مردم عمومیّت یافته مطابق با اسلام و قواعد مربوط به اسلام و آموزه‌های آن است؟ در صورت مثبت بودن جواب، نقاط مطابقت و در صورت منفی بودن جواب، نقاط افتراق آن‌ها در چیست؟»

از آن‌جا که تطبیق، قدرت شگرفی برای توسعه و تکامل کلیّه‌ی علوم به ویژه علوم اسلامی و حقوقی دارد. در این مبحث ضروری به نظر می‌رسد تا ضمن بررسی نگاه جرم‌شناسانه‌ی اسلامی، این موضوع با دیدگاه جرم‌شناسی عرفی مقایسه شود و نقاط افتراق و اشتراک و نقاط ضعف و قوت هر دو نظام مشخص گردد تا فهم عمیق و درک بهتر از هر دو نظام حاصل شود بلکه بتوان بدین وسیله راه‌کارهایی جهت وضع قوانین مطابق اندیشه‌های اسلامی و برای اجرای عادلانه‌ی احکام و موازین برای مباحث جرم‌شناسی ارائه داد. چرا که به نظر می‌رسد سیاست جنایی مطلوب، سیاستی است که هدف آن شناخت عوامل و آثار جرم و پیش‌گیری از جرم و بزه‌کاری و کنترل مؤثر آن به جهت حفظ نظم و امنیّت در جامعه با به کارگیری تدابیر و اقدام‌های لازم و اصلاح و درمان فرد مجرم مطابق موازین دقیق عقلی و انسانی و اسلامی باشد و مورد مقبولیّت عموم افراد جامعه قرار گیرد.

فرضیه‌هایی که در این تحقیق مطرح است در صورتی که به صورت جزئی مطرح شود فراوان است اما در یک نگاه کلی فرضیه‌های زیر مطرح است :

- ۱- جرم‌شناسی اسلامی با جرم‌شناسی عرفی در مباحث جرم‌شناسی زیستی مطابقت دارد.
- ۲- جرم‌شناسی اسلامی با جرم‌شناسی عرفی در مباحث روان‌شناسی جنایی مطابقت دارد.
- ۳- جرم‌شناسی اسلامی با جرم‌شناسی عرفی در مباحث جامعه‌شناسی جنایی مطابقت دارد.

در بروز بزه‌کاری و عوامل گوناگون جرم‌زا رابطه‌ی دقیق و جزئی و قطعی وجود ندارد یعنی در بحث جرم‌شناسی ، هر یک از مواردی را که قید گردد ، به عنوان « عامل جرم‌زا » تحت بررسی قرار می‌گیرد نه « علت جرم. » « تفاوت علت با عامل در این است که علت یعنی وابستگی که بین دو امر وجود دارد آن را که محتاج‌الیه است علت ؛ و دیگری را که محتاج است معلول گویند. عامل هر وضع جسمی یا روانی یا اجتماعی را گویند که می‌تواند در پیدایش یا افزایش جرم نقشی مؤثر داشته باشد اما این تأثیر مطلق نیست و در تمام موارد نمی‌تواند قاطعیت داشته باشد. »^۱

جرم علی‌الاصول به کلیه‌ی اعمال ضد اجتماعی یا تنش‌هایی که جامعه را دست‌خوش آسیب می‌کند ، اطلاق می‌شود. « انجام فعل یا ترک فعل » را تعریف جرم دانسته‌اند. در فقه شیعه هر یک از عنوان‌های جرم و جنایت که کیفر در دنیا دارد و گناهی که گناه‌کار را مستحق عذاب در آخرت می‌کند ، تعریف شده است در اسلام فعل منهی‌عنه و ترک فعل مأموریه ، گناه یا جرم است. در تحقیق حاضر معنای « جرم » به اثم و معصیت و بزه و انحرافات اجتماعی و تبه‌کاری تسری دارد.

تحقیق حاضر نظری بوده روش پژوهش به‌کار رفته « توصیفی » است و اساس آن بر تحقیقات « کتاب‌خانه‌ای و فیش‌برداری » است. روش کار بدین صورت است ؛ ابتدا مطالعه‌ی مقدماتی در زمینه‌ی موضوع صورت گرفته مقالات معتبر منتشر شده در نشریات کشور مطالعه شده و همه‌ی موارد مربوط به تحقیق فهرست نویسی شده سپس طرحی مقدماتی تهیه شده و به کتب معتبر مربوطه مراجعه گردیده و از منابع مورد نظر فیش برداری شده است.

---

^۱ -کی‌نیا ، مبانی جرم‌شناسی ، ۱۳۸۸، ص ۶۲

روش سازماندهی و چیش مطالب به روش فصل‌بندی می‌باشد. پس از مقدمه؛ سابقه‌ی تاریخی جرم‌شناسی بیان می‌شود و مسائل مرتبط با موضوع انتخابی، مطابق روش کار قاطبه جرم‌شناسان به بررسی علل و اسباب جرم در دو شاخه‌ی «عوامل فردی یا داخلی و عوامل بیرونی یا اجتماعی» پرداخته شده است که در سه فصل مورد بررسی قرار گرفته است:

فصل اوّل (جرم‌شناسی زیستی): علل فیزیکی موجود در شخص مجرم بررسی شده است یعنی؛ عواملی که به جسم انسان مربوط می‌شود. مانند: جنبه‌های وراثت و سن و جنس و جسم.

فصل دوّم (روان‌شناسی جنایی): علّت‌های روانی جرم بررسی شده است. مانند: پرخاشگری

فصل سوّم (جامعه‌شناسی جنایی): علّت‌های اجتماعی جرم در حوزه‌های محیط طبیعی، خانواده، سیاسی و اقتصادی مورد بررسی قرار گرفته است.

در هر فصل؛ ابتدا دیدگاه جرم‌شناسان علمی مورد بررسی قرار گرفته است که امروزه این دیدگاه‌ها بین مردم عمومیت یافته است. آن‌چنان که از ادبیّات کهن این مرز و بوم بر می‌آید چنین دیدگاه‌های جرم‌شناسانه‌ای بین مردم کشورمان از دیرباز مرسوم بوده است و به صورت مثل در آمده این ادبیّات در بین نظریّات جرم‌شناسان به کار گرفته شده است. آن‌گاه به جرم‌شناسی اسلامی از طریق بررسی برخی آیات و روایات وارد پرداخته شده است. در ابتدای هر فصل یا بخش مقدمه‌ی مرتبط با موضوع آن قسمت بیان شده است و در انتهای هر بخش هم به طور مجزاً نتیجه‌گیری آن بخش بیان شده است و در انتهای تحقیق نتیجه‌گیری کلی و ارائه‌ی پیشنهادات آورده شده است.

تاریخچه‌ی جرم‌شناسی

پیش‌گیری از جرم یکی از موضوعات اساسی و مهم در زندگی بشری بوده که در طول تاریخ به شیوه‌های مختلف اعمال گردیده است. در جوامع گذشته غالباً مجازات به عنوان تنها راه کار مبارزه علیه جرم و به تعبیر صحیح‌تر مجرم تلقی می‌شد و شدت و قاطعیت در اجرای آن را موجب کاهش بزه‌کاری می‌دانستند.

جرم‌شناسی علمی قدمتی بیش از یک قرن دارد. افلاطون عوامل اجتماعی و اقتصادی را منشأ بروز جرایم می‌دانست. ارسطو عقیده داشت که وضع جسمی و روانی افراد در ارتکاب بزه موثر است. جالینوس (۱۳۰-۲۰۰ ق.م) فیلسوف و پزشک رومی بیماری‌های روانی را مورد بررسی قرار داده او خواهان درمان بزه‌کاران مبتلا به بیماری روانی بوده است.

در اوایل قرن نوزدهم با تغییر نگرش به پدیده‌ی مجرمانه در اروپا، عوامل وقوع جرم مورد توجه قرار گرفت و مکاتب جرم‌شناختی و دفاع اجتماعی نظریات مربوط به جرم و مجرم را ابراز نمودند. تحقیق در جرم‌شناسی به عنوان علم یا شاخه‌ای از علم دارای تعمق نبود تا این که به سال (۱۸۲۳ م) دانشمند فرانسوی به نام «گری» علل و عوامل فردی که متعلق به شخص مجرم و عوامل اجتماعی را مورد بحث قرار داد. وی در تحقیقات خود به این نتیجه رسید که منشأ جرم اختلالاتی است که در روحیه‌ی مجرم وجود دارد. در همین زمان دانشمندی بلژیکی به نام «کتله» (۱۸۷۴-۱۷۸۹ م) ضمن بررسی پدیده‌ی بزه به این نتیجه رسید که پدیده‌های طبیعی از قوانین کلی که بر آنها حاکم است، پیروی می‌کند.

در نیمه‌ی قرن نوزدهم، دانشمندان شخصیت مجرم را مورد بررسی قرار دادند؛ سر دست‌های آنان پزشک ایتالیایی معروف به «لمبروزو» (۱۹۰۹-۱۸۳۵ م) بود. لمبروزو در حقیقت جرم‌شناسی علمی را بنیان گذاشت. او در سال (۱۸۷۶ م) جرم را به عوامل زیستی نسبت داد؛ او به وجود مجرم بالفطره معتقد بود. «رافائل گاروفالو» (۱۹۳۴-۱۸۵۶ م) از شاگردان «لمبروزو» پس از وی سعی کرد نظرات او را تکمیل کند. او در سال (۱۸۸۵ م) به وجود حالت خطرناک مجرم اهمیت داد. «انریکو فری» (۱۹۲۹-۱۸۵۶ م) از دیگر شاگردان لمبروزو به سال (۱۸۸۱ م) به عوامل اجتماعی ایجاد بزه‌کاری توجه کرد و سایر عوامل را نیز نادیده نگرفت و چنین نتیجه گرفت که انسان در

ارتکاب جرم آزاد نیست و نمی‌توان او را مسئول دانست. او می‌گوید برای پیش‌گیری از جرم، لازم است از مذهب، اقتصاد، سیاست مدنی و اداری و علمی استفاده کرد.

«کولایی» در سال (۱۸۸۹ م) معتقد بود علت اساسی هر جرمی عوامل اجتماعی است. او استعداد شخصی در ارتکاب جرم را نتیجه‌ی عوامل اجتماعی خاصی می‌دانست. البته در این میان عده‌ای از دانشمندان و در رأس آن‌ها دانشمند ایتالیایی «جربینی» اهمیت بررسی‌های لازم در تکوین و ساختمان دستگاه عضوی جسم را نیز نادیده نگرفته‌اند.

بارزترین نمود دیدگاه‌های فلسفی، اخلاقی جرم‌شناسانه در بین ادیان الهی و پیشوایان و تعالیم آن‌ها دیده شده است. در مکاتب الهی شیوه‌های تربیتی بیشتر از مجازات‌ها مورد تأکید بوده است. از دیدگاه مسیحیت مجرم را گناه‌کاری می‌دانند که باید در جستجوی توبه‌ی او بود. «تارد» قاضی فرانسوی معتقد است: «کلیسا وسیله‌ی توسعه و انتشار اخلاق در نهاد انسان‌ها است و از سوی دیگر جرم، اغلب عبارت از نقض بعضی از هنجارهای اخلاقی است، مسیحیت‌زدایی و فقدان تربیت مذهبی که از آن ناشی می‌شود، عامل اساسی تبه‌کاری غربی را تشکیل می‌دهند. بدین ترتیب توسعه‌ی تبه‌کاری در میان طبقات پایین اجتماع در سده‌های نوزدهم را مربوط به جنبش قطع‌علاقه به مذهب اعم از کاتولیک یا پروتستان در میان طبقات کارگر و سپس بخشی از طبقات روستایی دانسته‌اند.»^۱ ریموند گسن معتقد است «سیاست جنایی تنها عامل کنترل تبه‌کاری در جامعه نیست و در کنار آن سیستم‌های گوناگون کنترل غیر کیفری وجود دارد که نقشی متغیر اما مسلم در پیش‌گیری از تبه‌کاری و تکرار جرم دارد. از جمله: خانواده، معبد، مدرسه، محیط حرفه‌ای، سازمان اوقات فراغت.»^۲

در زمینه‌ی جایگاه جرم‌شناسی در حقوق اسلامی برخی می‌گویند سیاست جنایی اسلام یک سیاست جنایی ایدئولوژی یا عقیدتی است اما دقت و تأمل در فلسفه‌ی مجازات‌ها و سیاست جنایی اسلام نشان می‌دهد که این سیاست‌ها یک سیاست جنایی علمی و جرم‌شناسی است نه ایدئولوژیکی و عقیدتی. به عبارت دیگر در حقوق اسلام آنچه در درجه‌ی اول اهمیت قرار دارد، پیش‌گیری از

---

^۱ - ریموند گسن، جرم‌شناسی نظری، ۱۳۷۴، ص ۱۲۲

^۲ - همان، ص ۱۴۰

وقوع جرم و اصلاح و درمان با استفاده از تدابیر پیشگیرانه و اقدامات تأمینی و تربیتی است و خود مجازات‌ها به خودی خود موضوعیت ندارند. با توجه به نظر دین مبین اسلام و آیات مختلف به خصوص آیه‌ی « فَالْهَمَّهَا فَجُورَهَا وَتَقْوَاهَا »^۱ خداوند خوبی‌ها و بدی‌ها را به انسان الهام کرده است تا به هر طرف که می‌خواهد متمایل شوند؛ ذکر کردن « تقوی » در قرآن به عنوان یکی از موارد ضروری و مورد تأکید قرآن به عنوان راهی برای پیش‌گیری از وقوع جرم تلقی می‌شود. در سیاست جنایی اسلام سه شیوه‌ی مبارزه علیه بزه‌کاری وجود دارد که مکمل یکدیگر هستند؛ این مراحل سه‌گانه عبارت‌اند از: « مرحله‌ی قبل از تصمیم قطعی مجرم به ارتکاب جرم ، مرحله‌ی پس از تصمیم قطعی مجرم به ارتکاب جرم و قبل از تحقّق عمل مجرمانه ، مرحله‌ی پس از اجرای فکر مجرمانه و تحقّق بزه‌کاری. »

در اسلام ، انسان دارای مسئولیت و پاسخ‌گوی اعمال خویش است ، از این‌رو حذف حقوق کیفری از سیاست جنایی اسلام امکان‌پذیر نیست ، اما توجهی که اسلام به حاکمیت در جرم‌انگاری ، تعیین نوع مجازات‌ها و شیوه‌ی اجرای آن‌ها نموده و اختیاراتی که در این باره قایل شده است تدوین یک سیاست کیفری سنجیده و منطقی در راستای کاهش پدیده‌ی مجرمانه و رفع آثار سوء برخی مجازات‌ها را میسر نموده است که جای بحث و بررسی فراوان دارد.

در کتاب گران‌قدر نهج البلاغه نیز بسیار فراوان به موضوع پیش‌گیری از وقوع جرم پرداخته شده و فقهای اسلامی هم هیچ‌گاه از اهمیت و ضرورت پیش‌گیری از جرم در مراحل مختلف آن غافل نبودند. زمینه‌ی توجه به جرم‌شناسی اسلامی را می‌توان در آثار علمای بزرگی چون « حرّ عاملی ، شیخ صدوق ، کلینی، آیت الله خویی » و دیگران یافت چرا که در کتب چنین بزرگانی می‌توان تعاریف مختلف را از آن چه که باعث ایجاد جرم می‌شود ، یافت و این بزرگان به چگونگی از بین بردن و کاهش جرایم اشاراتی داشته‌اند.

توجه به ویژگی‌های فردی و روانی از یک طرف و در عین حال توجه به عوامل اجتماعی از جهت دیگر مبین این مطلب است که اسلام از مدّت‌ها قبل و پیش‌تر از کشورهای غربی با پدیده‌ی بزه‌کاری به شیوه‌ی منطقی و واقع‌بینانه مواجه بوده است. مثلاً قرار ندادن مسئولیت جزایی برای افراد

---

^۱ - شمس/ ۸

خاصی چون اطفال و مجانین و افرادی که در حال اضطرار و اکراه دست به جرم می‌زنند از ویژگی‌های سیاست جنایی اسلام است و این در حالی است که جرم‌شناسان امروزی با دست یافتن به چنین قوانین و اجرای آن در کشورهای خود به آن مباهات می‌کنند و اجرای آن را به سایر جوامع پیشنهاد می‌نمایند.

منابع اسلامی برای تأمین سعادت مادی و معنوی جامعه‌ی انسانی طرح‌های عملی در تمام زمینه‌ها ارائه کرده‌اند. به طور نمونه هر آیه‌ی قرآن را باید بزرگ‌ترین راهنما برای تحقیقات جرم‌شناسی به اعتبار پیش‌گیری از بروز فجایع و جنایات دانست. علم جرم‌شناسی می‌کوشد تا اجرای فرمان الهی عدل و احسان را واقعیت بخشد. آیه‌ی «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ»^۱ این دو رکن را لازم و ملزوم یکدیگر دانسته است و زندگی بشر را یک‌جا مورد عنایت قرار می‌دهد که «متأسفانه رکن احسان آن تفکیک و به دست فراموشی سپرده شده است.»^۲

پیدایش جرم‌شناسی اسلامی به صورت علمی در ایران به سال (۱۳۳۴ ه. ش) یعنی تاریخ بازگشت مرحوم دکتر کی‌نیا از سفر علمی و تحصیلی از غرب به ایران باز می‌گردد. ایشان کتابی را با عنوان «مبانی جرم‌شناسی» تألیف نمودند که در آن مباحث «علل و عوامل جرم، راه‌های درمان و طرق مؤثر در پیشگیری از جرم، مجرم‌شناسی و انسان‌شناسی مطرح شده است.» در این کتاب جرم‌شناسی با علوم اسلامی و شرقی و عرفان تلفیق شده و به عامل ایمان برای پیشگیری از جرم تأکید شده است.

تا کنون پژوهش‌های مختلف در مورد مباحث مربوط به جرم‌شناسی و پیش‌گیری از جرم از دیدگاه قرآن مجید، احادیث، روایات معتبر و کتب فقهی به عمل آمده است و از روش‌های معتبر مندرج در کتب جرم‌شناسی بهره‌برداری و به توضیح و تفسیر آن‌ها و ارتباط دادن با مسائل علمی مطروحه در زمینه‌ی جرم‌شناسی و پیش‌گیری از جرم پرداخته شده است و وجود دستورات اساسی در

---

^۱ - نحل / ۹۰

^۲ - کی‌نیا، مهدی، مبانی جرم‌شناسی، ج ۱، ۱۳۸۸، ص ۲

قرآن مجید و در قول و فعل و تقریر ائمه ی اطهار (ع) در زمینه ی جرم شناسی و پیش گیری از وقوع جرم در تمامی زمینه های اجتماعی ، فردی ، اخلاقی و غیره به اثبات رسیده است.